

Dicziunari rumantsch grischun : rapport pels ans 1951-1952

Autor(en): **Schorta, Andrea**

Objektyp: **Article**

Zeitschrift: **Annalas da la Societad Retorumantscha**

Band (Jahr): **66 (1952)**

PDF erstellt am: **11.07.2024**

Persistenter Link: <https://doi.org/10.5169/seals-220034>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Inhalten der Zeitschriften. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern.

Die auf der Plattform e-periodica veröffentlichten Dokumente stehen für nicht-kommerzielle Zwecke in Lehre und Forschung sowie für die private Nutzung frei zur Verfügung. Einzelne Dateien oder Ausdrucke aus diesem Angebot können zusammen mit diesen Nutzungsbedingungen und den korrekten Herkunftsbezeichnungen weitergegeben werden.

Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. Die systematische Speicherung von Teilen des elektronischen Angebots auf anderen Servern bedarf ebenfalls des schriftlichen Einverständnisses der Rechteinhaber.

Haftungsausschluss

Alle Angaben erfolgen ohne Gewähr für Vollständigkeit oder Richtigkeit. Es wird keine Haftung übernommen für Schäden durch die Verwendung von Informationen aus diesem Online-Angebot oder durch das Fehlen von Informationen. Dies gilt auch für Inhalte Dritter, die über dieses Angebot zugänglich sind.

Dicziunari rumantsch grischun

Rapport pels ans 1951–1952

Cumischiun filologica

Dumengia, ils 15 gün 1952 murit sar prof. dr. Jakob Jud sül Rütli d'ün cuolp apopletic. Da la muntada da quaista dandetta perdita da nos undraivel parsura da la cumischiun filologica dal DRG. e fervent promotur da nossa favella rumantscha avainsa gnü daspö lura diversas jadas il trist dovair da'ns exprimer: a bocca cun chaschun da seis funaral ils 18 gün 1952 aint illa Wasserkirche a Turi,¹ meglinavant per scrit aint il 21avel faschicul dal DRG. e finalmaing a'nt il necrolog cuntgnü in quaist tom da las Annalas.

A la cumischiun filologica fet Jakob Jud part daspö l'an 1915. Da tuot las sesanta tschantadas da quaista cumischiun, chi avettan lö daspö lura per granda part a Cuaira ed a San Galla, e per las qualas la Società retorumantscha nun ha gnü la pussibilità da pajar oter co las bluottas spaisas, il trapassà nu mancantet gnanc' üna. In 25 d'ellas (1915–1931) fet el l'actuar; daspö il 1932 servit el a la cumischiun in 35 tschantadas sco premurus president. Be ils redactors dal DRG. san quant granda chi'd ais l'art e part cha prof. Jud ha tut vi dal svilup da l'ouvra eir tanter üna tschantada e tschella, güdand in möd discret, ma suvent decisiv a metter our d'peis que chi padimaiva l'andamaint dal Dicziunari. Be pacs san da stimar inandret la valur da las contribuziuns etimologicas, foneticas ed istoricas cha Jakob Jud ha spars aint ils 21 faschiculs dal DRG.

Suot la bachetta da Jakob Jud as radunet la cumischiun filologica amo duos voutas d'ürant l'an 1951, nomnadamaing ils 9 gün ed ils 27 october. La tschantada previssa per la prümavaira 1952

¹ uossa publichà dals relaschats aint illa broschüretta commemorativa «Professor Jakob Jud 1882–1952» Buchdruckerei Stäfa AG.

nu pudet avair lö causa la mort dal parsura; quella d'utuon gnit salvada ils 6 december 1952 suot la bachelletta da sar dr. Paul Scheuermeier, Berna, elet unanimamaing da la suprastanza da la Società retoromantscha sco successur da prof. Jud barmör. Dr. Scheuermeier fa part da la cumischiun filologica daspö l'an 1942. Sia intima uniuon culla perscrutaziun scientifica da nos rumantsch datescha però da bler plü bod nan. L'an 1915 avai' el fat seis prüm viadi d'ün mais tras il Grischun rumantsch per collectar il material linguistic per sia dissertaziun davart la terminologia toponomastica, v. d. ils plects chi disegnan las fuormas dal terrain (val, valler, vallanc, muot, grip, spelm, ganda, grava, cuvel, paraid etc.).² Cun ün bler plü grand questiunari s'instradet el dal 1919 per nossas vals per dar l'attach a la granda racolta da plects per l'Atlas linguistic da l'Italia e da la Svizra meridiunala da K. Jaberg e J. Jud. Per quai' ouvra monumentalas as tratgnet el dal november 1919 fin al gün 1920 in 23 cumüns grischuns. Importanta ais eir la contribuziun da dr. P. Scheuermeier al stüdi da las relaziuns linguisticas in Sutselva. A la cumischiun filologica chi as cumpuona ouramai dals signuors dr. Paul Scheuermeier, Berna, dr. Franz Fankhauser, Winterthur, dr. Ramun Vieli, Cuera, giavüschainsa ün agreabel avegnir in paschavla lavur per nossa mera cumüna.

Publicaziun

Ils faschiculs 20 e 21 dal DRG. chi sun cumpars daspö nos ultim rapport tendshan dal plect *bel* fin al plect *bler* e cuntregnan circa 250 artichels. Ün artichel sco *bel* chi dal puonch da vista etimologic nu spordscha inguotta d'nouv e nun ais neir collià cun custüms ed üsanças, paress da pudair gnir redat sainza incaps in cuort temp. Pür rasand our il material sülla maisa as vezza lura quant varià cha l'adöver dal plect sco adjectiv, adverb, adverbial, substantiv ais e che differenzas chi regnan in quai' rapport da val a val ed eir da tschientiner a tschientiner. Uschè mettand «a pantun» ün tal artichel ün mais va via be sco ün füm. Insomma, dal temp cha tscherts artichels dumandan fin cha l'ultim punctin ais a seis lö, il laic as fa d'inrar ün' idea. Las difficultats nu sun bainschi

² Üna part dals plects clets insembel quella jada cumparit in sia dissertaziun.

adüna da medem gener. Pro ün pled fiergian las richischmas diramaziuns semanticas; pro ün oter chi disegna üna chosa plü o main cumplichada o dafatta antiquada sco *benna* e *biert*, ais il stüdi exact da l'oget (suvent raivand per clinas e charpintas intuorn) collià cun perdatemp eir scha'l redactur sacrifichescha qua o là la dumengia per far chatscha cul apparat da fotografar; ün terz artichel ans surpranda cun seis rich cuntgnü folcloristic; finalmaing tants e tants sun vaira ingiavineras etimologicas e na tuottas nurr as laschan schoglier.

Ma tuottüna la lavur da redacziun ais üna bella ed interessanta, schi paschiunanta lavur chi ans remunerescha richamaing eir per las bleras uras chi cuorran via per sclerir robettas da detagl. Adüna darcho ans allegra e daletta que da pudair constatar co cha fingià ün sulet faschicul ans sa da spordscher retrats our da la vita, da la cultura e dal resentir da nos pövel, retrats d'ün' intensità tala cha'ls fundatuors da l'ouvra nu s'avessan mai insömgiats. Uschè ils artichels *benagl*, *benna*, *biert*, *bigliac*, *bigliana*, *bignola* ans claman avant ögls la charramainta da noss buns perdavants, urdegns ourdvar simpels in congual cun quels dovrats hozindi, ma tuottüna admirabels in lur construcziun adequata. Da la veglia cuschina grischuna, in dis da festa ed in dis da lavur, ans quintan *biscuttin*, *bitschella*, *bitschlun*, *bitschulo* e lur recepts, finalmaing *bizoccal*, quaist trat vairamaing grischun cuschinà seguond dunzainas da recepts dals plü simpels e povers sco pels *bizoccal da miraders* (Vaz) fin als plü fins e gustus *bizochels de carn* (Surselva).

Da grand interess sun ils artichels *besch* 'Schaf' e *bes-cha* 'Tier', pustüt in que chi riguarda las fuormas veglias e modernas d'Engiadina. Ma eir in tuot il rest dal sögl rumantsch ingio cha'ls differents significats *Tier* → *Schaf* → *Vieh* → *Rind* → *Kleinvieh*. → *Schwein* → *Raubtier* e las fuormas foneticas *besch*, *bes-ch*, *bes-cha*, *bies-ch*, *biestga* as intretschan d'ün cuntin, cuostet que blera fadia dad eruir, qual chi'd ais stat il güst svilup istoric dal pled tant da la vart fonetica co da la vart semantica. Differenziaziuns semanticas ourdvar finas ha subi eir il pled *bischa* cun seis verb (*s*)*bischar*. Que nu surpranda in nos pajais muntagnard ingio cha la naiv in sias differentas fuormas ais tant da chasa sco l'erba. Chafuol aint il teratsch preroman tendschan las ragischs dal pled *blaisch*, *blais*, 'costa surcreschüda cun tschisp in muntagna'. L'excurs etimologic

cha prof. Jud ha contribui, descriva l'istorgia dal pled in möd suveran e definitiv. Definitiva sarà eir l'etimologia dal pled *binsan*.

Adüna nu reuschischa que dad eruir uschè cleramaing la derivanza d'ün pled. Ma per la linguistica aise fingià acquistà bler, scha las fuormas cuntschaintas vegnan almain scleridas ün toc inavant eliminand etimologias veglias e sbagliadas. Uschè pel pled *bismir* 'cupidar via, far ün sönin' la derivanza dal latin *pensare* 'wägen' statta supposta sün basa da fuormas sco'l talian *pisar*, *pisolare*, stuvet definitivmaing gnir eliminada. Ma neir la prova dad unir il pled cul lat. *pinsare* 'stampfen, Gerste stampfen' nu grataget, uschè cha'l pled resta inavant ün' ingiavinera. Ün' ingiavinera ais eir restà il pled *bler* pel qual ils romanists Ascoli e Gartner avaivan gnü propost duos differentas etimologias. Il DRG. dà sün pag. 386 la cumprova cha tuottas duos etimologias sun sbagliadas, displaschaivelmaing sainza pudair chattar l'etimologia güsta.

Excerpts ed ordinamaint da material

La cartoteca dal DRG. ais arrivada hoz al bel numer da var 700 s-chaclas per granda part plainas stachidas da bigliets. I nu manca perque da cussagls bainmaniats da noss amis, da glivrar finalmaing cun la collecziun da material e da'ns dedichar exclusivmaing a la redacziun. Ünguotta nu bramessans plü fich co que. Ma üna favella ais sco ün flüm, seis idioms sco tants auals chi chantinan giò da las spuondas da noss munts e dals quals ün po udir di per di novas melodias. Quetant as po observar il plü bain sch'ün conguala la lirica d'ün Andri Peer cun quella d'ün Pallioppi o las skizzas da Cla Biert cun quella da Schimun Vonmoos, ils dramas da Toni Halter cun quels da P. Maurus Carnot, la prosa da Guglielm Gadola cun quella da G. M. Nay, la favevlla da Tista Murk, il Jauer, cun quella da Jon Semadeni. Pro minchün clingia darcho ün oter vocabulari, minchün dà, suvent sainza s'inafar, a tscherts plects, tschertas svioutas da la frasa ün oter sen. Il DRG. sto resguardar quaist svilup, el sto cuntinuar cun seis excerpts tant ladins co sur-silvans, surmirans e sutsilvans. Malavita güst d'ürant ils ultims ans quaista lavur stuvet gnir negletta causa otra lavur urgiainta, pustüt causa chi ans resta amo adüna da metter giò d'man ün bloc da passa 100 000 bigliets chi derivan dad excerpts da las Annalas, dal

Calender Glogn, da l'Ischi, ma impustüt da material our dals cumüns Bravuogn, Scharans, Donat (Schons, vair Ann. 64, p. 231) e da Mustér (vair qua suot). Quaist material ordinà tras in part da giunfra Annigna Christoffel ed in part da giunfra Elsi Buchli augmainta per bler la valor da nossa cartoteca.

Collecziuns süil lö

Adonta cha per Mustér posedainsa üna dissertaziun uschè importanta sco quella da dr. Giusep Huonder ed üna collecziun da plets fatta da dr. Robert de Planta intuorn il 1904, il material dal DRG. per quaist lö nu satisfaiva. S'aviand sar Alex Decurtins davo avoir fini seis stüdis (vair Ann. 64, 233) declerà pront da's metter amo per alch temp a disposiziun dal DRG., l'avainsa surdat l'utuon 1950 la collecziun dal s-chazi linguistic da Mustér per mans dal questunari da dr. Robert de Planta. Sar Decurtins chi as tratgnet principalmaing ad Acletta, Segnes e Mompè Tujetsch, dimena in filialas chi han mantgnü ün linguach genuin e conservativ, ramasset ca. 8 000 bigliets, cha nus citains gugent in noss artichels pervi da las famusas construcziuns spontanias illas qualas ils plets soulan esser inramats.

Funtanas da dret

Quaist' intrapraisa manzunada aint il ultim rapport progredischa bainet. Nus avain publichà aint illas Annalas per l'an 1951 ils tschantamaints da Lavin seguond ün manuscrit da l'an 1747, aint illas Annalas per l'an 1952 ils tschantamaints da Stugl (uossa filiala da Bravuogn) seguond ün manuscrit da l'an 1780. Tuots duos cuntagnan eir important material linguistic per nos dicziunari.

La chasa da paur grischuna

L'inventarisaziun sistematica da las chasas da paur in nos chantun chi daspö l'an 1945 staiva suot meis parsuradi ais per uschedir finida. Il material richischem da descripziuns, fotografias e disegns ais üna funtana chi nu stalivarà mai neir pel DRG. Ma malavita la presidenza da quaist' acziun ans custaiva ün perdatemp uschè cuschidraivel, cha'l Cudesch da Noms retic, chi ha in

prüma lingia il dret da pudair disponer da meis temp liber, and pativa sensibelmaing. Perque am resolvet eu da surdar la presidenza da l'«Acziun per l'Inventarisaziun da las Chasas da Pours» a sar vegl prof. B. Caliezi. Grazcha al fat, ch'üna copcha dal material ramassà vain deponida i'l büro dal DRG. e cha seis redactur resta inavant vice-parsura da l'acziun, nos dicziunari and po profiter sco viavant.

Ingaschamaint d'ün seguond redactur

Ils quatter dicziunaris dialectals da la Svizra: il «Schweizerisches Idiotikon» (Wörterbuch der schweizerdeutschen Sprache), il «Glossaire des Patois de la Suisse romande», il «Vocabolario della Svizzera italiana» ed il Dicziunari rumantsch grischun sun d'vantats plü fich co que ch'ün pudess crajer ün simbol da nossa Confederaziun. Mira, fuorma ed extensiun da tuots quatter ch'ün soula nomnar plüvieplü suvent «Vocabularis naziunals» as cunfan in ot grà l'ün cun tschel. Dalander resulta cleramaing ch'els stuvessan eir pudair disponer parsapac dals medems mezs per asgürar la cumparsa regulara e plü sperta pussibla dals faschiculs. Fin hoz quaista egualità nun ais amo realisada. L'«Idiotikon» dispuona da quatter redactuors e d'üna bürolista, il «Glossaire» da duos ed ün quart redactuors, il «Vocabolario» ed il DRG. però be dad ün redactur e d'üna bürolista. La consequenza da quaista disproporziun ais quella, cha'l DRG. nu po progredir i'l medem tempo sco l'«Idiotikon», anzi cha'l redactur dal DRG., sch'el nu vuol ris-char conqualaziuns a sia disfavour sto surdovrar sias forzas in ün möd our da las bottas. In sia tschantada dals 14 gün 1947 ha perque la cumischiun filologica retgnü per bön da declerar cha la produenziun da duos faschiculs l'an tras ün redactur sulet nu saja pussibla. Schanus vulain dimena accelerar la publicaziun, schi dà que be üna via: l'ingaschamaint dad almain amo ün redactur qualifichà. Ma redactuors chi possedan las qualitats necessarias per accelerar la publicaziun dal DRG.: nempe cugnuschentschas approfondidas da noss dialects rumantschs, üna buna fuormaziun scientifica cumbinada cun dun e paschiun pel stüdi da dumandas linguisticas, meglinavant la prontezza da's metter per uschè dir per vita düranta a disposiziun d'ün'ouvra chi dumanda sia buna part sacrificis, ün

tal giuven redactur nun ans sta adüna a disposiziun. Anzi, i pon passar decennis fin cha dals romanists rumantschs chi sortan da nossas universitats ün posseda tuot las premissas per preferir la piazza da redactur a quella da professor ad üna scoula media. Siand cha güst uossa la Surselva as rechatta illa situaziun da possedair ün giuven linguist entusiasmà per la lavur vi dal DRG., sar dr. Alex Decurtins da Trun, ans fettans ün dovair da provar cun tuots mezs da s-chaffir la fundamainta finanziaria per l'ingaschar. Ouramai cha las finanzas da la SRR. chi as cumpuonan da subvenziuns federalas e chantunalas bastan malapaina per pajar ün redactur, füt nos prüm pisser quel da provar d'augmantar la subvenziun federala pel dubel. Ils pass necessaris a Berna ans gnittan facilitats dal fat cha eir il «Glossaire» ed il «Vocabolario» as rechattan finanzialmaing in fich noschs peis d'aua, da maniera cha noss' «Uniun dals Vocabularis naziunals svizzers» fundada dal 1947 as resolvet da marchar cumünamaing. L'istanza redatta da dr. E. Schüle, redactur dal «Glossaire» sün fundamaint da las indicaziuns dals oters redactuors gnit preschantada ils 9 gün 1952 al cho dal Departamaint federal da l'Intern, sar cussglier federal Ph. Etter. A la delegaziun chi gnit retschevüda in audienza faivan part per l'«Idiotikon» prof. dr. R. Hotzenköcherle e prof. dr. F. Wehrli, pel «Glossaire» dr. E. Schüle e cussglier da stadis Brand, pel «Vocabolario» prof. dr. J. Jud, pel DRG. dr. A. Schorta.

In conseguenza da quai audienza, illa quala pustüt il votum final da prof. Jud nu manchet da far profuond' impreschiun, e sün basa da l'istanza inoltrada pac plü tard tgnand quint da tscherts cussagls da cussglier federal Etter, il Departamaint federal da l'Intern proponit pel büdschet 1953 las seguaintas subvenziuns als Vocabularis naziunals:

Idiotikon	frs. 35 000.—	impè da	frs. 30 000.—	sco	viavant
Glossaire	» 35 000.—	»	»	»	17 000.—
Vocabolario	» 30 000.—	»	»	»	10 000.—
DRG.	» 30 000.—	»	»	»	14 000.—

In conseguenza da la prova dal Departamaint da Finanzas da redüer tuot las subvenziuns, malavita d'vantet quai proposta illusorica. L'«Uniun dals Vocabularis naziunals svizzers» nun as laschet però intemurir, dimpersè tscherchet dad interessar il

Parlamaint per la sort da noss vocabularis. Cun ün postulat dals 11 december 1952 invidet sar cussglier naziunal dr. Giusep Condrau, fervent defensur da noss' ouvra, insembel cun 44 oters cussgliers naziunals il Cussagl federal dad examinar in che möd chi possa gnir garanti als Vocabularis naziunals la cuntinuaziun da lur lavur. Finglà alch dis avant avaiava inoltrà il cussglier da stadis Troillet insembel cun 40 da seis collegas ün postulat sumgliant aint i! Cussagl dals Stadis. Sar cussglier federal Etter acceptet ils duos postulats cun tuotta bainvuglientscha. Nus das-chain dimena spettar sias propostas cun bun optimissem. Als cussgliers Condrau e Troillet ed a tuot quels chi han suottascrit lur postulats ingrazchainsa resentidamaing.

Fats persunals

Il Cussagl scolastic federal incharget il redactur dal DRG. pel semester d'inviern 1950/1951 cun duos cuors al Politecnicum a Turi, nomnadamaing cun ün cuors d'introducziun illa toponomastica, destinà in prüma lingia pels students da la secziun VIII (indschegners topografs) ed ün colleg davart la lingua e cultura rumantscha. Il cuors toponomastic ais gnü repeti il semester d'inviern 1952/1953.

Al Congress international de Toponymie da l'an 1952 ad Upsala gnit il redactur dal Cudesch da Noms retic elet insembel cun prof. J. U. Hubschmid sco delegià da la Svizzra aint il Comité international de Toponymie.

Giunfra Annigna Christoffel da Ramosch entrada ils 15 settember 1949 sco bürolista pro'l DRG. bandunet quaista piazza in gün 1951 e gnit rimplazzada in settember da giunfra Elsi Buchli da Scharans ad Almen. A giunfra Annigna Christoffel chi as rendet a Flem per diriger ün agen affar, ingrazchainsa eir in quaist lö per sia lavur conscienziusa e diligiainta.

Cuoira, schner 1953.

Andrea Schorta.